

peirceovsko semiotiko in saussurejevsko semiologijo oziroma "strukturalno semiotiko", kot je imenovana. Slednja je bila doslej nesporno prevladujoča opora za recepcijo teorije znakov v slovenskem prostoru.

Spremna beseda Peirceove teorije znakov (in pomena) ne vmešča v kontekst, ki ga je s svojo ekspozicijo orisal že sam Peirce (Roger Bacon, Avguštin, Duns Scotus, sholastiki, Aristotel), pač pa si prizadeva, da bi pokazala na njeno sodobno relevantnost in aktualnost. Sicer ne izpostavi polemičnosti pragmatističnih spisov, ki so svoje teorije zasnovali "v dialogu" s svojimi predhodniki, pač pa Peirceovo dediščino umešča v dialog z avtorji, kot so Eco, Fodor, Foucault, Lakoff, Johnson, Habermas, Sperber, Wilson in drugi. Zanimive pa se mi zdijo tudi nekatere teze in komentarji iz Justinove spremne študije. Drzna je denimo ocena, da je "Peirceova semiotika v resnici nekakšna predhodnica teorije govornih dejanj, ki jo danes povezujemo z Johnom Austinom" (stran 165). Žal je treba ob tem pripomniti, da je njen znanstveni aparat boren in onemogoča poglobljen študij predstavljenih tem; dovolj za to pa bi bil že osnovni seznam citirane literature.

Če velja, da je slovenska prevodna literatura z izdajo *Izbranih spisov* bogatejša za misel in delo danes klasičnega avtorja, brez katerega si ni mogoče predstavljati sodobne humanistike, pa ne velja, da je s pridobitvijo popolnoma zadovoljena strokovna javnost. Tako posamezne prevodne rešitve, kot pomanjkljivosti spremne študije, pa morda še odsotnost kakšnega kratkega geslovnika ali slovarčka ključnih pojmov, bralcem zagotovo ne bodo spodbuda, da bi se v zbrano gradivo poglobili. Kar je škoda. C. S. Peirce danes velja za najbolj inventivnega ameriškega misleca, obenem pa velja tudi za avtorja, ki je razvil kompleksen teoretski sistem, v katerega zaradi obsežnosti, širine, izvirnosti, pa tudi zaradi nenehne predelave posameznih idej ni lahko vstopiti.

Lucija Mulej

**Paul Feyerabend: Proti metodi. Ljubljana: Studia Humanitatis, 1999
388 strani (ISBN 961-6262-25-4), 3.500 SIT**

prevod Slavko Hozjan

Razum in znanost pogosto hodita po različnih poteh, kot uvodoma pravi Paul Feyerabend (1924-1994), sodobni predstavnik teoretskega anarhizma. Avstrijsko-ameriški teoretik in filozof znanosti, čigar domet sega tudi onkraj meja akademske sfere (pri njem srečamo podobno vsestransko nadarjenost, kot je bila značilna za Ludwiga Wittgensteina, in sicer se je Feyerabend ukvarjal z igralsvom, režijo, fiziko in bil za nameček še nadarjen glasbenik in pevec), je v filozofiji znanosti zapustil neizbrisni pečat. Poleg omenjenega, je njegovo strokovno zanimanje posegalo na najrazličnejša področja, in sicer etike, estetike, antropologije, zgodovine znanosti in umetnosti ter politične teorije.

Akademsko pot je pričel kot študent zgodovine, matematike in astronomije na Dunaju ter filozofije v Londonu. Prva leta akademske kariere so obeležena s pozitivizmom in vnetim zagovorništvom falzifikacionistične teorije Karla Popperja (v slov. 1998; npr. orig. *Logik Der Forschung*, Dunaj: Springer, 1934, angl. *The Logic of Scientific Discovery*, Hutchinson, London, 1959). Po srečanju s knjigo Thomasa Kuhna *Struktura znanstvenih revolucij* (v slov. 1998; orig. *The Structure of Scientific Revolutions*, 1962), ki v epistemologiji in filozofiji znanosti pomeni temeljni kamen spreobrnitve razumevanja in interpretacij, njegova akademska pot zavije v vode holizma. Danes ga štejemo (poleg Quine-ja, Koyre-ja, Bachelard-a, Morin-a, Rossi-ja idr.) za najradikalnejšega predstavnika omenjene smeri v proučevanju znanosti.

Knjiga nastane kot odgovor na omenjeno radikalno delo Thomasa Kuhna, po katerem zgodovina in filozofija znanosti pridobi subtilnejše ravni zavedanja o pojavih stvari vs. bistvih stvari, ki v dejstvu teorijske obloženosti (na katero sicer opozori že Kant), eksplicitno sistematizirajo tezo o dometu in omejitvi objektivnosti znanstvenega spoznanja. Prav tako pa je knjiga produkt dogovora med Feyerabendom in njegovim prijateljem, prav tako simpatizerjem holizma, Imrejem Lakatosom, ki izida dela ni dočakal.

Knjigo deli 19 poglavij, od katerih je vsaka smiselno in sistematično zaključena celota. Vezni člen dela je sintagma »anything goes«, zaščitni znak njegovega teoretskega anarhizma, ki pa ne aplicira neurejene brezbriznosti. Nasprotno, Feyerabend na več mestih izpostavlja (npr. str. 13, 23, 252, 338), da se termin izvorno navezuje na načelo odprtosti brez vnaprejšnjih predsodkov, kar po njegovem mnenju edino omogoča spoznanje in - nenazadnje – znanost. Hkrati pa to načelo implicira pravico do individualnega in subjektivnega izbora enot literature pri proučevanju (specifičnih) tematik, kar vnaprej eliminira indoktrinacijo, ki je lastna vsaki disciplini (na to opozarja zlasti Kuhn). Pravi pa tudi, da je veder anarhizem človeško prijaznejši in ustrežnejši za spodbujanje napredka kot so to koncepcije reda in zakona. Anarhizem je po Feyerabendovem mnenju odlično zdravilo za znanost in filozofijo.

V prvem in drugem poglavju, kjer opredeli pojem "anything goes", poudarja svoje mnenje, ki se kmalu pretvori v historično evidenco in preko študije primerov (zlasti Galilej) prikazuje, da dejstva niso objektivna. Ena izmed najizrazitejših potez novejših razprav v zgodovini in teoriji znanosti je prav spoznanje, da so se dogodki in razvoji, kot na primer iznajdba atomistične teorije v starem veku, kopernikanska revolucija, vzpon moderne atomske teorije itd., zgodili ravno zaradi dejstva, ker so se nekateri misleci bodisi odločili, da se ne bodo vezali na določena samoumevna metodološka pravila, bodisi, ker so takšna pravila nezavedno kršili. Znanost naj torej ne bi sestavljali zgolj fakti in vzročno-posledično sklepanje, kar se razkrije preko natančnejšega proučevanja filozofije in zgodovine znanosti. Celo več, izkaže se, da znanost sploh ne pozna golih dejstev, temveč da so vsa dejstva, ki vstopajo v naše spoznanje, že videna na določen način in so zato bistveno idejna, kar dejansko implicira premalokrat izpostavljeno naravo znanosti, ki je kompleksna, kaotična in polna napak. Znanstvena izobrazba, kot sistemski del družbene socializacije, ki ima natančno takšen cilj, s poenostavljanjem znanosti poenostavlja in atomizira njene akterje. Bistvena sestavina izobraževalnega sistema, ki omogoča in želi takšno stanje stvari, je ukrotitev in pogosto popolna kastracija institucij, ki bi lahko vodile do brisanja meja. Zato je po mnenju avtorja znanstvena izobrazba do človeka sovražna, saj nasprotuje kultiviranju individualnosti, ki lahko ustvari zrela človeška bitja. Na tem mestu je smiselna navezava na avtorjevo osebno biografijo; kot profesor je deloval zelo pogumno, nekonvencionalno in kolegialno, in to ne samo do študentov in njihove avtonomije, pač pa zlasti do študentskega gibanja, ki je v letu 1968 doseglo vrhunec ravno na sedežu njegovega delovanja, Berkeley-ju – zaradi svojih radikalnih stališč in poučevanja je Feyerabend skoraj izgubil profesuro.

V tretjem poglavju podrobneje predstavi argumente za protipravila, ki jih definira kot hipoteze, ki nasprotujejo etabliranim teorijam (znano je namreč, da Newtonova teorija nasprotuje Galilejevemu zakonu pada in Keplerjevim zakonom; da statistična termodinamika nasprotuje drugemu zakonu fenomenološke teorije, da valovna optika nasprotuje geometrijski idr.), kar implicira logično inkonzistentenco.

Logična konsistenca namreč deluje po principu starega, znanega in domačega, brez diskontinuitet, kar je stanje umetnega. Na tem mestu si Feyerabend zastavi teoretsko in empirično daljnosežno vprašanje: »Kako lahko preverimo nekaj, kar ves čas uporabljamo?« Torej, kako lahko odkrijemo, kateri svet v raziskovanju pravzaprav predpostavljamo? Odgovori nam, da se tega ne da razrešiti znotraj sistema, v našem primeru, znanosti. Potrebno je zunanje merilo kritike, sistem alternativnih domnev, ali, ker so te domneve zelo splošne in tako rekoč konstruirajo celotni svet; potreben je sanjski svet, da bi spoznali lastnosti dejanskega sveta, za katerega verjamemo,

da živimo v njem. Z drugimi besedami, na tem mestu avtor ubrani naslov knjige Proti metodi; poudarja, da so vse metodologije omejene.

V četrtem poglavju navede razloge proti znanstvenemu šovinizmu, ki nastopa, kadar so na dnevnem redu alternativni pogledi. V petem poglavju teze četrtega podkrepi s primeri iz zgodovine znanosti, kjer smo priča kvalitativnemu in kvantitativnemu neujemanju (diskrepanca) med teorijo in dejstvi. V šestem poglavju na študiji primera Galilejo Galilej prikaže krpanje diskrepanc s pomočjo *ad hoc* trditev, alternativnih podtez, in zaključuje, da teorija morda ni nezdružljiva s podatki zato, ker ne bi bila pravilna, temveč, ker so podatki okuženi. Teorija je ogrožena, bodisi, ker podatki vsebujejo neanalizirane zaznave, ki zunanji procesom le delno ustrezajo, bodisi, ker so preoblečeni v stara pojmovanja, bodisi, ker jih presojuje s pomočjo zaostalih pomožnih znanosti. Ta, zgodovinsko-fiziološki značaj podatkov, okoliščina, da podatki preprosto ne opisujejo objektivnega stanja stvari, nas sili razmišljati o metodologiji z novega vidika. Za skrajno nespametno se izkaže, da podatki brez vseh zadržkov odločajo o teorijah. V sedmem poglavju natančno rekonstruira potencialni tok misli Galileja in zaključuje, da ni zgolj prednjačil v moči jezičnega argumenta pred močjo argumenta znanstvenega znanja in dejstev, temveč, da je celo lagal.

Od osmega do štirinajstega poglavja, precizno in shematsko prikazuje ostale primere iz zgodovine znanosti (kemija, optika, fizika), ter poda zanimiv pogled na proces inkvizicije. Trdno zagovarja mnenje, da je inkvizicija Galileja obtožila skladno s pravico tedanjega reda stvari, kajti njegovi argumenti naj ne bi bili konsistentni, hkrati pa mu Feyerabend očita veliko mero manipulativnosti retorične moči argumenta.

Šestnajsto poglavje je namenjeno pretresanju stališč glede Lakatosove ustvarjalne zapuščine in ugotavlja, da se v kritiki metodologije v marsičem strinjata. V sedemnajstem poglavju za podporo svojih stališč prikaže antropološko evidenco, zlasti etnografijo, kjer je jasno razvidno, da imajo vse ideologije in vse na ideologijah utemeljene institucije rezultate, ki ustrezajo njihovim merilom. V sedemnajstem poglavju naniza Sapir-Whorfovo hipotezo, ki govori o tem, da jezik realnosti ne opisuje, pač pa jo ustvarja, s čimer svoj relativizem, že tako prigan do skrajnosti, še dodatno zaostri. Na ta sklop se veže teza o nesoizmerljivosti, na katero izvorno opozori Kuhn. Feyerabend navaja, da inkomenzurabilnosti, v korelaciji z latentnimi klasifikacijami in daljnosežnimi pojmovnimi spremembami, skorajda ne moremo eksplicitno definirati. Pojav moramo pokazati, bralca moramo z množico primerov privedi do njega, in tedaj bo presodil sam (v ta namen bralca podrobneje pouči o finesah arhaičnega sloga). Zaključuje, da je antropološka metoda edina pravilna metoda za raziskavo strukture znanosti in sploh vsake življenjske oblike. Jezikoslovci nas namreč že več desetletij opominjajo, da prevod, ki bi bil popoln, nikoli ni in ne bo mogoč, četudi so uporabljene zapletene kontekstualne definicije. To je eden izmed razlogov za pomembnost terenskega dela, kjer se novih jezikov naučimo iz temeljev, in razlog za odklonitev analize, ki se opira na popoln ali delni prevod. Vendar - logični empiristi imajo še vedno za samoumevno ravno to, kar je v jezikoslovju prepovedano, pri čemer mitični jezik opazovanja stopi na mesto materinščine prevajalca.

Zadnji dve poglavji subsimirata številne sklope misli, in bralca, še zlasti, če se v svoji duševnosti nagiba na stran pozitivizma, polije s hladno vodo. Feyerabend pravi, da med miti in znanstvenimi teorijami ni razlike, ki bi se dala jasno izraziti. Znanost je ena izmed mnogih življenjskih oblik, ki so jih ljudje razvili, in ni brezpogojno najboljša. Je glasna, predrzna, draga in zbujajo pozornost. Še več, načelno je boljše samo v očeh tistih, ki so že dosegli določen položaj, ali tistih, ki znanost sprejmejo, ne da bi kdaj preverili njene odlike in slabosti. In ker bi morali sprejemanje ali odklanjanje položajev prepustiti posamezniku ali, v demokraciji, demokratičnim odborom, izhaja, da moramo ločitev države in cerkve dopolniti z ločitvijo države in znanosti.

Feyerabendovo delo, ki je v originalu izšlo že leta 1975, na svoji aktualnosti po mojem mnenju ni izgubilo. Menim, da so njegovi pogledi za čas, kjer se zlasti v družboslovju empirija propagira kot suho zlato, preroški, in ne vizionarski. Jasna nam je omejitev metodologije družboslovja

(kvalitativne in kvantitativne oblike meritev), prav tako je očitna pretirana težnja po preverjanju podatkov v »realnosti«. Tak primer je npr. stopnja vernosti, ki je kot kazalec silno subtilne narave, hkrati pa zaobsega izrazito široko polje pomenov in definicij tega, kaj naj bi vernost pravzaprav bila. Metoda antropologije, t.j. opazovanje z udeležbo, je morda tista metoda, ki dileme emskega in etskega, ki so imanentne vsaki znanosti brez izjeme, ponuja »nove« vpogleda, ki so nam jih veliki misleci in raziskovalci tako rekoč prinesli na pladnju - kar se tiče metode terenskega dela, že leta 1922.

Lucija Mulej

**Jean Clottes in David Lewis-Williams: Šamani iz prazgodovine: Trans in magija v okrašenih jamah. Ljubljana: Studia Humanitatis, 2003
188 strani (ISBN 961-6262-52-1), 4.000 SIT**

prevod Gregor Moder

Po več desetletjih prevlade strukturalističnega pristopa v analizi paleolitske jamske umetnosti, se Clottes in Williams vračata k analogiji kot glavnemu načinu interpretacije tega pojava. Njuna znanstvena obravnava gradi na dveh temeljih analogije. Prvič, gre za analogije o funkcionalnih lastnostih artefaktov, ki so izhajale iz znanja o funkcijah podobnih ali enakih predmetov v sedanosti. Drugič, gre za analogije, katerih vir so predstavljale zgodnje etnografske študije in opisi ljudstev, ki so sama uporabljala podobne artefakte. Kot glavno izhodišče analogije za izgradnjo šamanskega modela umetnosti, avtorjema predstavljajo južnoafriški Sani (Bušmani, oz. Grmičarji). Ker so slike in gravure ponekod v južni Afriki Sani še pred nedavnim izdelovali, so nekatere upodobitve razlagali neposredno. Izkazalo se je, da je večina skalne umetnosti povezane z rituali in izkušnjami, ki jih imenujemo šamanske (o uporabi termina si niti sami antropologi niti religiozologi niso enotni), in prav šamanistična naravna umetnost je dve desetletji kasneje avtorja napeljala k razvijanju argumentov, ki so predstavljeni v pričujočem delu.

Vir sodelovanja avtorjev je plod dolgoletnega poznanstva in želje po združitvi moči. Le-te so aktualizacijo doživele na mednarodnem kolokviju o skalni umetnosti v Flagstaffu v Arizoni junija 1994; prvi koraki načrtanega projekta so pričevali dobivati jasnejšo obliko oktobra 1995, kar je omogočila univerza iz Witwatersranda. Teritorij, ki sta ga pokrila, sega od Pirinejev, Quercy-ja in Perigoda, prav tako pa ustreza kronološkemu prerezu (od gravettina, do srednjega in mlajšega magdaleniena, solutreana in starejšega magdaleniena).

Knjiga je razdeljena na pet poglavij, kjer je centralna pozornost namenjena šamanizmu z nevropsihološkega in etnografskega vidika. Ostala poglavja precizno in sistematično prikazujejo slikarije v posameznih jamah, interpretacijo parcilanih poslikav in teoretsko argumentacijo specifičnih podob, ki z vidika strukturalnega pristopa naznanjajo diskontinuitete v evolucionističnih pojmovanjih kamenodobnih ljudi (slike rok, sestavljenih bitij, ter zlasti geometrijskih znakov).

Kamen spotike interpretacij paleolitske umetnosti so vsekakor predstavljali geometrijski znaki, ki jih je strukturalistični pristop zanemarjal; ko je leta 1988 v *Current Anthropology* izšel članek Williamsa in Thomasa Dowsona, je bil deležen mešanih odzivov. Model razlage je namreč temeljil na nevropsiholoških raziskavah (ekzaktna znanost), ter etnografskih analogijah; vezni člen interpretacije sta avtorja našla v t.i. entopičnih oblikah (vizualna občutljivost, ki izhaja iz optičnega sistema med očesom in možgansko skorjo; le-te nastopijo na prvi stopnji spremenjenega stanja zavesti; ločimo šest entopičnih oblik).